

POHŘEB ŽENY V SÍDLIŠTNÍ JÁMĚ KULTURY NÁLEVKOVITÝCH POHÁŘŮ VE VELKÝCH PŘÍLEPECH, OKR. PRAHA-ZÁPAD

Lucia Šulová – Pavel Kubálek – Martin Holub

ÚVOD

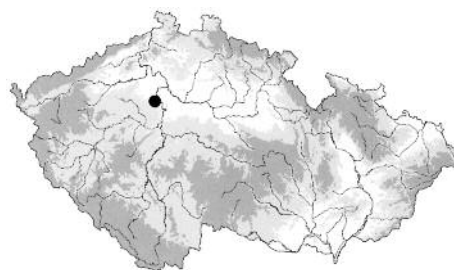
Na podzim roku 2008 proběhl ve Velkých Přílepech záchranný archeologický výzkum v souvislosti se stavbou nové mateřské školy. Zkoumaná plocha měla tvar nepravidelného rondelu o průměru 20 m. Na takto malé ploše bylo zdokumentováno 111 zahloubených objektů, a to sloupové a kúlové jámy, zásobní jámy, jámy pravděpodobně výrobního charakteru, různé žlábký a žlaby. Rozbor keramiky ukázal osídlení minimálně ve dvou obdobích: ve starším eneolitu kulturou nálevkovitých pohárů a ve starší době římské. Tento příspěvek se zabývá komponentou kultury nálevkovitých pohárů (dále KNP), která je reprezentována pouze jedním sídlištním objektem s dodatečným pohřbem (objekt č. 18) v jižní části skrývky. S určitými pochybnostmi jí lze přisoudit i některé kúlové jamky jižně a jihozápadně od zmíněného objektu.

Nová mateřská škola je budována poblíž obytného okrsku Kamýk, kde bylo v letech 2000–2005 prozkoumáno rozsáhlé polykulturní sídliště a pohřebiště. Mimo jiné zde byly rovněž zjištěny komponenty KNP a starší doby římské (*Limburský – Řídský 2003*, 189; ústní sdělení). Celá tato lokalita byla vymezena ve studii o sídelní struktuře povodí Únětického a Podmoráňského potoka jako samostatný sídelní areál pod číslem V (*Kuna – Slabina 1987*, Taf. 5).

LOKALIZACE A GEOMORFOLOGICKÝ POPIS

Plocha výzkumu se nachází na pozemcích parcelní číslo 200/3 a 200/11 v k. ú. Kamýk (o. Praha-západ), cca 25 m jihozápadně od budovy staré mateřské školy. Střed rondelu o průměru 20 m má souřadnice JTSK: YX 749796 1033770; souřadnice GPS: N=50°09,672'; E=014°18,385' (*obr. 1:1*).

Dotčené pravěké a protohistorické sídliště mělo ideální polohu na mírném jižním svahu v těsné blízkosti zdroje pitné vody, Podmoráňského potoka, vzdáleného pouhých 55 metrů. Podmoráňský

Obr. 1. Velké Přílepy. Polohy se zjištěným osídlením v KNP. 1 – dotčená lokalita s objektem č. 18; 2 – obytný okrsek Kamýk; 3 – poloha JV od obce; 4 – poloha Skalka (Na Skále). Nahoře: poloha lokality na mapě České republiky

potok pramení o 180 m výše a je levostranným přítokem Vltavy. Nadmořská výška se pohybuje mezi 275 a 280 m n. m. Podloží tvoří pleistocénní eolické sedimenty spraše, na které nasedá hnědozem.

HISTORIE LOKALITY

Dějiny starších výzkumů v lokalitě byly publikovány spolu s předběžnou zprávou o výzkumu ve Velkých Přílepech (*Smejtek – Vojtěchovská 1997*). Od té doby probíhala ve Velkých Přílepech intenzivní výstavba, při níž bylo zjišťováno množství dalších pravěkých sídlištních a pohřebních aktivit. Výsledky výzkumů dosud nejsou podrobně publikovány, avšak z dílčích zpráv se dovídáme o třech samostatných územích osídlených lidem kultury nálevkovitých pohárů. Jako první byl zkoumán prostor na JV okraji obce mezi silnicemi z Velkých Přílep do Úholiček a do Černého Vola, kde bylo dokumentováno sídliště KNP, převážně pak staršího baalberského stupně (*obr. 1:3; Smejtek – Vojtěchovská 1997, 14*). KNP byla zjištěna i na výše zmíněném polykulturním sídlišti a pohřebišti obytného okrsku Kamýk (*obr. 1:2; Limburský – ústní sdělení*). Výrazná sídelní aktivita širémské a salzmündské fáze KNP pak byla naposledy zachycena v poloze „Na Skále“ (*obr. 1:4; Daněček – Průchová – Turek 2009, 174*).

METODY A POSTUP VÝZKUMU

Skrývka byla provedena strojově pracovníky dodavatelské firmy investora pod dohledem archeologa. Sledovalo se, zda není odstraňována pravěká kulturní vrstva, neboť mocnost tmavých hlín dosahovala místy až 60 cm. Zprvu byly na úroveň spraše vyhloubeny dvě na sebe kolmé sondy napříč zkoumanou plochou. Na jejich profilech bylo vidět, že se tmavá orniční vrstva splavovala ze svahu k potoku. Podorniční vrstva, do které teoreticky mohly zasahovat části sídlištních struktur, byla jen nepatrně světlejší o mocnosti 5–10 cm. Další skrývání probíhalo ve dvou fázích. Cílem první bylo zachytit před druhou fází hranici mezi ornicí a podornicím a pomocí detektoru kovů nalézt případné kovové artefakty v neporušené podorniční vrstvě. Technicky byl ale tento způsob těžce proveditelný a jiný způsob z finančních důvodů nebyl možný. Přesto byla lokalita detektorem kovů prozkoumána. Nalezly se pouze recentní artefakty.

Po provedení skrývky byla celá kruhová plocha ještě ručně začištěna. Kulové jámy byly vybírány na poloviny vždy tak, aby byl dobře patrný jejich profil, tj. s přesahem 5–10 cm na každou stranu. Po dokumentaci byly dobírány z důvodu získání datovacího materiálu. Výplně ostatních objektů byly vybírány obvyklým standardním způsobem. Archeologické objekty byly kresebně a fotograficky dokumentovány a výškopisně i polohopisně zaměřeny. Poté, co byla v sídlištním objektu zjištěna lidská kostra, byl přizván antropolog, který dočistil a vybral kosterní ostatky, což umožnilo získání většího množství informací o způsobu pohřbu a pohřbeném jedinci.

Při hodnocení nálezů lidských ostatků bylo použito mezinárodně platných standardních metodik podle Knussmanna (1988), „Doporučení pro určování věku a pohlaví“ (*Ferembach et al. 1980*) a podle Stloukala (1999). Pro odhad dožití věku bylo užito hodnocení povrchu boltcové plochy (*facies auricularis*) pánevních kostí (dle *Lovejoy et al. 1985*).

U ostatních kostí byl určen zvířecí druh, a pokud nebylo možné blíže identifikovat zlomky kostí, byly jednotlivé kosti savců rozděleny do velikostních kategorií – velký savec (velikost koně či krávy), středně velký savec (velikost prasete až srny) a drobný savec (zahrnuje drobné hlodavce a nejmenší hmyzožravce). Pokud to stav zachování dovozoval, byly naměřeny jednotlivé osteometrické míry podle metodiky von den Driesch (1976).

NÁLEZOVÁ SITUACE

Archeologické objekty byly na světlé spraši dobře viditelné a hustě pokrývaly celou skrytou plochu (*obr. 2*). V severní části byl identifikován recentní výkop pro vodovod, ve východní části sídlištní objekty ze starší doby římské. Jižní a jihozápadní úsek byl přeplněn kulovými jamkami, ve kterých již tradičně chyběl datovatelný materiál. Drobné zlomky keramiky byly nalezeny pouze v KJ 46, 61, 62, 65, 70, 73, 75, 82, 83, 85, 97, 98, 99, 100, 101, 103, 108 a 110. Jejich určení je obtížné a lze je datovat pouze obecně jako zemědělský pravěk. Podle výpalu, struktury keramické hmoty a vzhledem k ostatním, dobře datovatelným keramickým zlomkům na sídlišti, je pravděpodobné, že také vznikly v době římské. Tomu, že

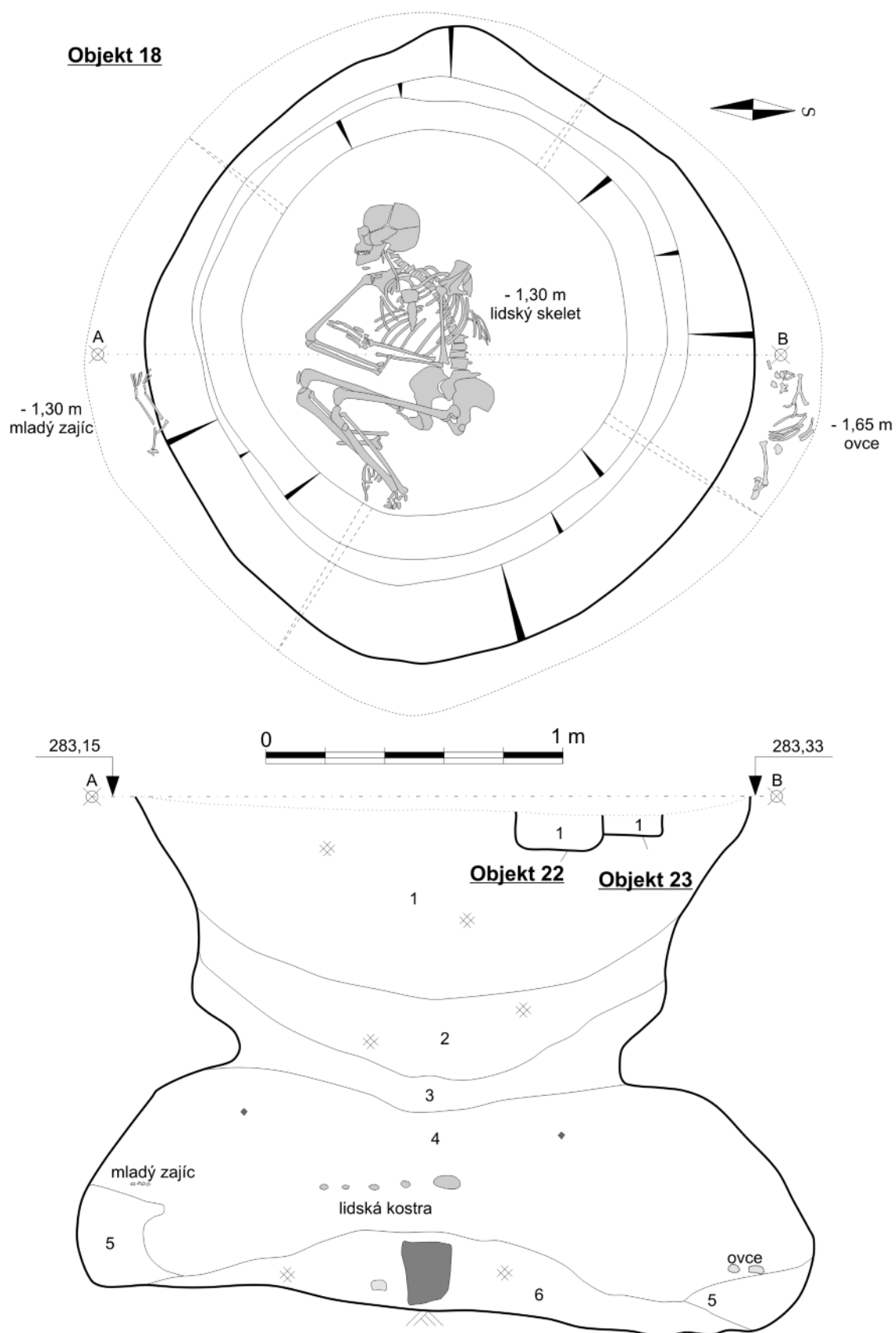
Obr. 2. Velké Přílepy. Plán plochy zkoumané v roce 2008

většina kúlových jam souvisí spíše s objekty ze starší doby římské, napovídá i šedohnědá nebo světlehnědá výplň, stejná jako v objektech z doby římské, zatímco v objektu 18 je výplň podstatně tmavší (hnědočerná). Vznik některých kúlových jam v období KNP však nelze vyloučit.

Objekt č. 18 byla zásobní jáma (obilnice) kruhového tvaru. Na povrchu měla průměr 130 cm, v nejširší části 248 cm, u dna 220 cm. Jáma byla hluboká 175 cm. Její stěny se asi do hloubky jednoho metru konkávně prohýbaly. V hloubce jednoho metru, od vrstvy 4, byly mocně rozšířeny, takže vertikální profil jámy připomíná tvar přesýpacích hodin (*obr. 3*).

V úrovni 130–145 cm od povrchu skrývky, byla nalezena kostra dospělého jedince ve skrčené poloze (*obr. 4–6*). Orientace kostry byla Z–V (hlava–nohy). Lebka byla uložena na pravé straně, pohledem k jihu, čelisti byly sevřeny. Trup byl uložen v poloze na pravém boku, s lehkým odklonem od kolmice k povrchu ložní vrstvy. Horní končetiny byly složeny před hrudí, s nataženými prsty a dlaněmi dolů. Pravý loket byl vytočený od těla. Pravá klíční kost byla podélně přetočena a přesunuta nadpažkovým koncem podél krční páteře. Dolní končetiny byly silně pokrčeny. Kostí jsou velmi dobře zachovalé, dochovaly se celé, téměř nepoškozené kosti.

Pravá holenní a lýtková kost byly zlomeny a úlomky byly vzájemně (tj. distální a proximální část) dislokovány. Uložení drobných kostí nohy odpovídalo anatomickému uspořádání. Levá lýtková kost

Obr. 3. Velké Přílepy. Objekt č. 18, půdorys a profil. Popis vrstev – viz text

byla zlomena pravděpodobně během začišťování kostry. Levá lopatka byla pravděpodobně postmortálně podélně zlomena. Kostí pravé poloviny lebky byly vlomeny.

Ve stejné vrstvě byly nalezeny také pozůstatky dvou celých nedospělých zvířecích jedinců. V jižní části obilnice, ve stejné úrovni jako lidská kostra, byl uložen mladý zajíc. O něco níže, avšak ve stejné vrstvě (vr. 4), byla na severní straně v hloubce 150–165 cm uložena kostra mladé ovce nebo kozy. Vrstva působí uceleně, jednoduše. Zvířata i lidský jedinec sem byly uloženy současně a zasypány jednoduším zásepem (obr. 3).

Popis vrstev

Vrstva 1 – hnědočerná, tuhá prachovitá hlína, nahodile pecky spraše 0,5–3 cm, ojediněle mazanice 0,5 cm. Nálezy: keramika, kámen – křemencový úštěp, zvířecí kosti, mazanice.

Vrstva 2 – tmavě šedohnědá, středně ulehlá prachovitá hlína, nahodile až četné pecky spraše 0,5–5 cm, ojediněle mazanice 0,5–1 cm. Nálezy: keramika, zvířecí kosti, mazanice.

Vrstva 3 – žíhaně hnědookrová, středně ulehlá prachovitá hlína, hojně pecky spraše. Nálezy: keramika, zvířecí kosti, mazanice.

Vrstva 4 – tmavě hnědočerná, středně ulehlá jílovitoprachovitá hlína, nahodile pecky spraše 0,5–10 cm, ojediněle uhlíky 0,5 cm. Nálezy: keramika, zvířecí kosti, mazanice, kostra člověka.

Vrstva 5 – okrová spraš s ojedinělými peckami šedé prachovité hlíny. Nálezy: bez nálezů.

Vrstva 6 – tmavě hnědočerná, mírně ulehlá jílovitoprachovitá hlína, nahodile pecky spraše 0,5–3 cm, ojediněle mazanice, osamocený kámen 16 × 20 cm. Nálezy: keramika, zvířecí kosti (včetně opracované kosti – šídla), mazanice.

VÝSLEDKY VÝZKUMU

Ze 111 archeologických objektů zkoumaných na ploše byla ke komponentě KNP s jistotou přiřazena pouze jedna zásobní jáma – obilnice (obj. 18).

Popis a vyhodnocení keramiky z obj. 18

Vrstva 1 – celkem 72 kusů; z toho 1× dno, 5× okraj + 1× kousek lišty pod okrajem. Všechny okraje byly opatřeny lištou, tzv. románskou lizénou, vytvořenou vytažením keramické masy na okraji a přeložením asi 2 cm pásky ven. Spodní okraj lišty byl ve dvou případech zdoben přesekáváním (obr. 7:4, 5) u čtyř jedinců důlky, tvořenými v pravidelných intervalech pomocí nehtů, kolků či jednoduchým klacíkem (obr. 7:6, 8, 9). Celkem byly v první vrstvě obsaženy zlomky z minimálně pěti nádob. Jejich přesnější při-

Obr. 4. Velké Přílepy. Objekt č. 18. Řez objektem k dolním končetinám kostry

Obr. 5. Velké Přílepy Objekt č. 18, pohled od jihu

Obr. 6. Velké Přílepy Objekt č. 18, pohled od východu. V jižní části patrná kostra mladého zajíce

řazení k jednotlivým typům není vzhledem k jejich torzovitosti možné. Pravděpodobně se však vesměs jedná o menší zásobnicové tvary a poháry.

Vrstva 2 – celkem 7 ks; z toho 1× okraj. Okraj byl opět ukončen vytažením a přeložením keramické masy přes okraj. Lišta byla nezdobená, prsty jemně přitlačena k tělu nádoby, takže téměř zaniká.

Vrstva 3 – celkem 7 ks.

Vrstva 4 – celkem 45 ks; z toho 3× dno, 4× okraj; 1× pupek pod okrajovou lištou; 1× pupek pod hrdlem, 2× páskové ucho (obr. 7:1, 7, 10). Dva okraje jsou opět ukončeny lištou zespoda zdobenou vtačovými důlky, v jednom případě je lišta přitlačena k tělu nádoby malou špachtlí (tvoří dva nenápadné vrypy) a téměř zaniká (obr. 7:3). Netypický je jeden okraj (obr. 7:2). Celkem bylo v této vrstvě rozpoznáno minimálně dalších pět jedinců ze zásobnic a pohárů. Ucho podle nasazení na výduti a jejím vyklenutí pochází zřejmě z dvou nebo čtyřuché amfory.

Vrstva 5 – bez nálezů.

Vrstva 6 – celkem 19 ks; z toho 1× dno, 1× okraj. Okraj ukončen nezdobenou lištou, tj. vytažením a přeložením asi 2 cm keramické masy vně. Lišta na spodu pouze mírně zesílená.

V celém objektu bylo nalezeno 150 zlomků keramiky pocházejících, soudě podle okrajů a lišt pod okrajem, nejméně z 12 nádob, převážně zásobnic a pohárů. Zlomky představují nevelký soubor, podle něhož není možné přesnější datování do jednotlivých fází. Okrajové lišty s důlky, vrypy a přesekávání jsou běžné po celé období KNP. Zcela chybí výrazněji zdobená keramika obvyklá v mladší salzmündské a síremské fázi, např. plastické „kníry“, žebříčkový motiv, hustě řazené, někdy bíle inkrustované kolky, obrvené svíslé linie atp.

POPIS A VYHODNOCENÍ LIDSKÝCH KOSTÍ

Z kostry jsou zachovány zlomky téměř kompletní lebky, jazyčka, zlomky osifikované štítné chrupavky, zlomky levé a pravé lopatky, zlomky levé a pravé klíční kosti, levá a pravá pažní kost, levá a pravá vřetenní kost, levá a pravá loketní kost, zápěstní kosti levé a pravé ruky, záprstní kosti a články prstů levé a pravé ruky, zlomky žeber, hrudní kost, 24 volných obratlů (7 krčních, 12 hrudních, 5 bederních), křížová kost, levá a pravá pánevní kost, levá a pravá stehenní kost, levá a pravá holenní kost, zlomky levé a pravé lýtkové kosti, levá a pravá hlezenní kost, levá a pravá patní kost, nártní a zánártní kosti levé a pravé nohy, články prstů levé a pravé nohy.

stavba	střední
svalový reliéf	nevýrazný
kořen nosu	mělký
čelní úžlabí (<i>glabella</i>)	hladké
oboční oblouky (<i>arcus superciliaris</i>)	lehce vyznačeny
sklon čelní kosti (<i>inclinatio frontale</i>)	téměř kolmé
čelní hrboly (<i>tubera frontalia</i>)	střední
očníce (<i>orbita</i>)	horní okraj tenký
jařmová kost (<i>os zygomaticum</i>)	velmi nízká, hladká
jařmový výběžek (<i>processus zygomaticus</i>)	velmi tenký, nízký
bradavkový výběžek (<i>processus mastoideus</i>)	velmi malý
nadbradavkový hřeben (<i>crista supramastoidea</i>)	velmi slabý
reliéf šíjové oblasti (<i>planum nuchale</i>)	hladký
zevní týlní hrbol (<i>protuberantia occipitalis externa</i>)	hladký
dolní čelist celkově	mohutné stavby
brada (<i>mentum</i>)	malá, okrouhlá
úhel dolní čelisti (<i>angulus mandibulae</i>)	skoro hladký
dolní okraj (<i>margo inferior</i>)	tenký
vrcholy úhlu dolní čelisti (<i>gonia</i>)	rovné
ramena dolní čelisti	široká, šikmá
počet zubů	32
počet intravitálních ztrát zubů	0
počet postmortálních ztrát zubů	0
počet kazů	0
obrus zubů stupně	I

Tab. 1. Velké Přílepy, objekt 18. Popis lebky

Hodnocení povrchu boltcové plochy (*facies auricularis*) levé pánevní kosti (dle Lovejoy et al. 1985): 8. stupeň

Hodnocení povrchu boltcové plochy (*facies auricularis*) pravé pánevní kosti (dle Lovejoy et al. 1985): 7. stupeň

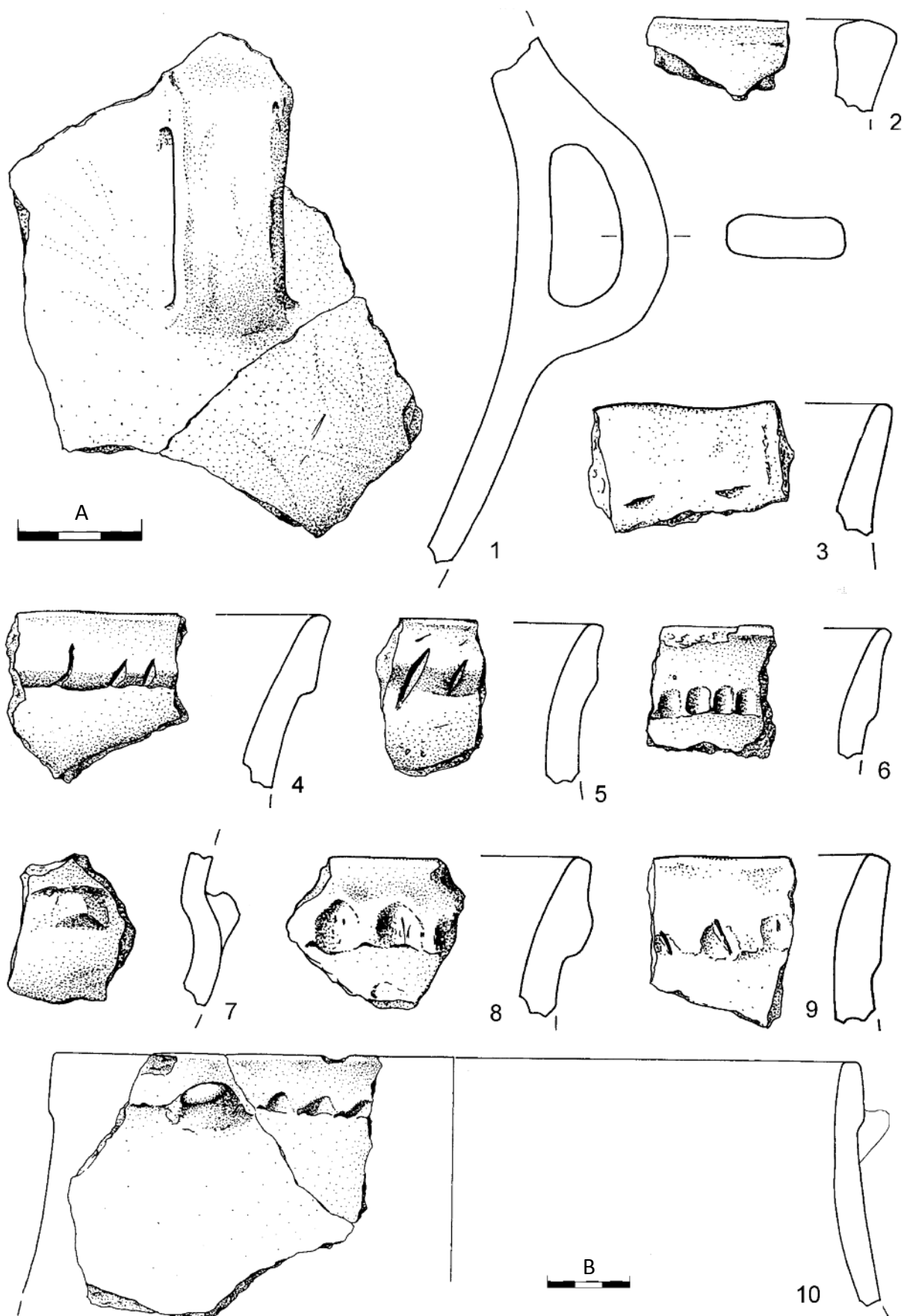
Hodnocení pravé pánevní kosti dle Brůžka (2002):
Facies praeauricularis A-a-1
Incisura ischiadica major A-a-1
 Arc compose 2
 Morfologie *margo inferior ossis coxae* A-a-1
 Relativní proporce délek stydké a sedací kosti A

Variety

Na levé a pravé stehenní kosti je *crista trochantERICA*. Na distálním konci levé a pravé holenní kosti je přídatná kloubní ploška (*facies accessoria articularis lateralis tibiae*). Na prvním pravém žebru je zvětšený svalový úpon předního šikmého svalu (*m. scalenus anterior*).

Patologie

Lebka byla nalezena ve zlomcích. Lomy kostí pravé poloviny mozkovny mají ostré hrany, směrem dovnitř lebky jsou skoseny a ve svém průběhu zakřiveny. U kořene pravé horní prvé stoličky byl drobný absces.

Obr. 7. Velké Přílepy. Keramika z obj. 18. Měřítka A – ker. zlomky 1–9, měřítko B – ker. zlomek 10

Na horní krycí ploténce dvanáctého hrudního a prvního a druhého bederního obratle jsou Schmorlovy uzly. Na protilehlé krycí ploténce došlo ke kompenzačnímu zmnoženému ohraničenému kostnímu růstu (tzv. Edgrenovo-Vainovo znamení).

Na vnitřní straně křížové kosti jsou zóny reaktivní kosti. Pravá holenní a lýtková kost byly zlomeny, pravděpodobně perimortálně. Koncové dva články pátého prstu (malíku) pravé nohy jsou srostlé.

Vyhodnocení

Podle zaznamenaných nálezových okolností jde jednoznačně o rituální kostrový pohřeb dospělého jedince ženského pohlaví. Nebožka byla uložena v poloze „skrčence“ na pravém boku. Nalezené lidské ostatky pravděpodobně náležejí dospělému jedinci z věkové skupiny maturus II (50–60 let), podle tvaru a charakteristických změn pánevních kostí šlo o rodivší ženu. Podle délek dlouhých kostí končetin byla výšky asi 164 cm (podle metody *Sjøvold 1990*). Nejspíš utrpěla polytraumatický úraz s následkem smrti.

Patologické změny na vnitřní straně křížové kosti byly pravděpodobně způsobeny aktivním zánětem nebo infekcí v době úmrtí. Ostatní nalezené patologické změny kostry odpovídají dožitému věku.

POPIS A VYHODNOCENÍ ZVÍŘECÍCH KOSTÍ A MALAKOFAUNY

Objekt č. 18 poskytl celkem 204 zlomků zvířecích kostí, z nichž bylo možné druhově určit 85,8 %. Četnosti nálezů jednotlivých částí kostry u jednotlivých druhů a minimální počet jedinců jsou uvedeny v *tab. 2*. Ve zkoumaném objektu byly zastoupeny zejména běžné domestikované druhy – tur, kuň, ovce či koza a pes. V případě prasete nebylo možné pro značnou zlomkovitost materiálu bezpečně určit, zda jde o domestikovanou, nebo divokou formu. Na základě tvaru špičáků však bylo možné určit, že uvedený jedinec byl samec. Jediným zástupcem lovné zvěře je zajíc polní.

Kosterní materiál byl podle druhu nejhojněji zastoupen 80 zlomky ovce/kozy domácí, z nichž jeden zlomek lebky s násadecem patřil pravděpodobně ovci. Ostatní zlomky patřily zajíci polnímu (24), domácím skotu (22), hryzci vodnímu (5), praseti (3), hraboši – bez určení druhu, psovi domácímu (2) a koni domácímu (1). Nejčastějšími zlomky z druhově určitelného osteologického materiálu byly zlomky obratlů (38) a žeber (27).

	Minimální počet jedinců	CELKEM	lebka	horní čelist	dolní čelist	požeráková čelist	zub	atlas	čepovec	obratel	kost hrudní	žebro	lopatka	pažní k.	pažní k. prox. část	loketní k.	vřetenní k. prox. část	vřetenní k. dist. část	zápěstí a zánární k.	záprstní k. dist. část	prstní článek	pánev	stehenní k.	stehenní k. prox. část	holenní k.	holenní k. prox. část	holenní k. dist. část	hlezenní k.	patní k.	nártní k.	nártní k. dist. část	metapodium	fragment dlouhé kosti	neidentifikovatelná kost	artefakt		
Tur domácí	1	22				1	5					2				1			2			1	1			1	1			1		6					
Kuň domácí	1	2										1			1																					1	
Ovce/ koza domácí	2	80				1	1	1	17	7	22	1	2				1	1		7	5	4	4		1			2			3						
Ovce domácí ?		1	1																																		
Prase	1	3				2																									1						
Pes domácí	1	2		1	1																																
Zajíc polní	1	24							4			3	1								3	2		2	2				6	1							
Hryzec vodní	1	5		1	2				2																												
Hraboš ?	1	3		1	2																																
Střední savec		15	1						4		5		1																					4			
Drobný hlodavec		4											1									1			1									1			
Drobný pěvec		3										1													1				1								
Ryba		12			1				11																												
Neurčeno		28																																		28	
CELKEM	9	204	2	1	3	1	8	6	1	38	7	27	8	4	1	1	1	1	1	1	2	7	9	7	5	4	3	1	1	2	7	1	5	11	28	1	

Tab. 2. Velké Přílepy, objekt 18. Četnost nálezů jednotlivých částí kostry

Ve zkoumaném souboru byli identifikováni nejméně dva jedinci ovcí či koz. Ostatní určené druhy jsou zastoupeny nejméně jedním jedincem.

Nálezy hryzce vodního mohou indikovat přítomnost vodních zdrojů či vlhkých luk. Vzhledem k hloubce nor, které si hryzci vytvářejí, nelze vyloučit, že se do archeologické vrstvy dostali až později.

Díky pečlivě prováděnému plavení byly nalezeny i zlomky tří kostí drobného pěvce velikosti vrabce a 12 kůstek drobné ryby o délce několika centimetrů.

Obr. 8. Velké Přílepy. Kostěné šídlo vyrobené zbroušením distální části loketní kosti tura domácího

Celková věková struktura zvířat

Tur domácí je zastoupen již kostně dospělým jedincem, který měl v době smrti nejméně 3,5 až 4 roky. Tento dospělý jedinec nesloužil primárně jako zdroj masa, ale jeho funkce spočívala v produkci mléka, mohl také sloužit k chovným či tažným účelům.

Jeden ze dvou jedinců ovce/kozy se dožil nanejvýš 5 měsíců a druhý jedinec se dožil nejméně 15 až 18 měsíců. Jedinec prasete se dožil nejméně 17 až 22 měsíců a jedinec psa zemřel ve věku minimálně 6 až 7 měsíců. Poměrně zachovalá kostra zajíce náležela ještě kostně nedospělému jedinci.

Tafonomie

Kosti kostně nedospělého jedince ovce/kozy a zajíce nenesly stopy po kuchyňských zásazích a vzhledem k jejich uložení v blízkosti lidské kostry je lze považovat za pozůstatky masitých mlodarů. Na kostech domácího skotu byly identifikovány určité stopy po štípání a lámání. Prokazatelné stopy po ohni či zubech šelem v tomto objektu nebyly nalezeny. V objektu č. 18 bylo nalezeno kostěné šídlo vyrobené zbroušením distální části loketní kosti tura domácího (obr. 8).

Malakologická analýza

Plavením sedimentu z okolí lidské kostry v objektu č. 18 byla získána řada zástupců malakofauny, jejichž druh a počet je uveden v tab. 3. Převažují zde druhy, které indikují otevřenou stepní krajinu, jakými je například *Chondrula tridens*, *Vallonia costata*, *Vallonia pulchella* či *Vitrea contracta*. Jsou zde však i druhy, jejichž biotopem jsou spíše vlhčí křoviny – *Discus rotundatus* nebo *Helix pomatia*. Typické lesní druhy zde nebyly nalezeny, a lze proto předpokládat, že zdejší krajina v období kultury nálevkovitých pohárů byla spíše stepní s ostrůvky vlhkých křovin, například v blízkosti vodních zdrojů.

DRUH	POČET JEDINCŮ
bezočka šídlovitá (<i>Ceciliooides acicula</i>)	2
hlemýžď zahradní (<i>Helix pomatia</i>)	1
oblovka drobná (<i>Cochlicopa lubricella</i>)	1
skleněnka průsvitná (<i>Vitrina pellucida</i>)	1
skelníčka stažená (<i>Vitrea contracta</i>)	5
trojzubka stepní (<i>Chondrula tridens</i>)	1
údolníček drobný (<i>Vallonia pulchella</i>)	1
údolníček žebernatý (<i>Vallonia costata</i>)	17
vrásenka okrouhlá (<i>Discus rotundatus</i>)	8
zrnovka žebernatá (<i>Pupilla sterrii</i>)	8

Tab. 3. Velké Přílepy, objekt 18. Četnost nálezů jednotlivých zástupců malakofauny

DISKUSE

Pohřební ritus v kultuře s nálevkovitými poháry je velmi rozrůzněný. V časném a starším eneolitu se společnost začíná hierarchicky rozvrstvovat. Vyšší společenské postavení bylo logicky nutno vyjádřit i posmrtně. Začíná se tedy rozvíjet pohřbívání pod velkými mohylami, určené především mužům – patriarchům, případně dalším členům náčelnické vrstvy.

Dalším typem pohřbívání jsou převážně kostrová pohřebiště (žárový ritus je ve starší fázi výjimkou, počíná se objevovat v mladší fázi na Moravě) bez výraznější hierarchie a ojedinělé hroby mimo sídliště.

Obr. 9. Velké Přílepy. Detailní čelní pohled na náleзовou situaci lebky v objektu 18

Obr. 10. Velké Přílepy. Detailní čelní pohled na rekonstruovanou obličejovou část lebky z objektu 18

Tyto hroby mohly být opatřeny kamennou konstrukcí a původně byly zřejmě kryté nízkým rovem. Zemřelí byli ukládáni ve skrčené poloze na pravém nebo levém boku. Určitý chronologický význam má orientace koster, která je ve starším období převážně rovnoběžková (hlava nejčastěji směřuje na západ), v mladším období poledníková (hlava směřuje k jihu) (Zápotocký 2008, 72–73; Sklenář – Sklenářová – Slabina 2002, 227).

Kromě takto prostorově oddělených pohřebních areálů stále pokračuje tradice pohřbívání na sídlištích v sídlištních jamách (Rulf – Čtverák 1997, 44). Z pohřbů v sídlištních jamách lze vymezit dvě výrazně odlišné skupiny. Pohřby rituální, kdy byl jedinec (nebo více jedinců) pietně uložen a někdy opatřen milodary, a pohřby nerituální, kdy byli zemřelí do jámy nepietně naházeni. U nepietních pohřbů se objevují i různé rozházené jednotlivé údy, lebky, stopy po sekání, řezání a opálení na kostech (Zápotocký 2008, 73–74; Černá – Velímský 1991, 56).

Zde zmiňovaný pohřeb jako takový nelze klasifikovat jako nerituální, pohozený. Podle zaznamenaných údajů se jedná o řádný, pietní pohřeb, který byl pouze proveden do objektu s původně jinou funkcí. Můžeme mluvit i o pokračování předchozí neolitické tradice, kdy bylo pohřbívání na sídlištích běžné. Lze tedy uvažovat o sociální shodě pohřebních v hrobech mimo sídliště a v druhotně využitých objektech s rituálními pohřby na sídlištích.

V tomto případě můžeme názorně demonstrovat druhotné využití bývalé zásobní jámy k řádnému pohřbu. K tomu mohlo vést mnoho důvodů. Jedním z nich mohl být pohřeb za nepříznivých klimatických podmínek v zimě, kdy nebylo možné vyhloubení běžné hrobové jámy, nebo naopak ve velmi teplém počasí, kdy docházelo k urychlení rozkladu těla. Dále to mohlo být iniciováno potřebou rychlého pohřbení, např. ve válečné situaci nebo při náhodném neštěstí, v případě nálezů těla v pokročilejším stupni rozkladu, čemuž by i nasvědčovalo traumatické poškození.

Jednoznačné rozdíly v sociálním statutu jsou zřejmě pouze u srovnání pohřbů v mohylách a ostatních pohřbů v hrobech či jiných objektech. V dru-

hotně využitých zásobních jamách je pak viditelný rozdíl mezi pietně a nepietně uloženými. Pravděpodobně tedy nezáleží na typu objektu (sídlištní jáma či hrob), ale na způsobu pochování.

Podle zaznamenaných patologických změn kostry lze usuzovat na zdravotní stav a podmínky, v jakých pohřbená žila. Nález Schmorlových uzlů souvisí pravděpodobně s nadměrným zatěžováním organismu tehdy dospívající dívky. Schmorlovy uzly vznikají vtláčením meziobratlové destičky do těla obratle v období růstu, kdy ploténky byly tvrdší, než kostní tkáň obratle. To může vést ke vzniku dalších degenerativních změn především při osteoporóze a také ke změnám na chrupavkách. Je to součást tzv. Scheuermannovy choroby, postihující rychle rostoucí mladý organismus (častěji chlapce ve věku 12 až 17 let), kdy je páteř ohrožena rychlým růstem a nadměrnou zátěží, s níž se organismus nestačí vyrovnat. Dobrý stav chrupu svědčí o dobré výživě a jinak relativně dobrém zdravotním stavu (bez nespecifických stresů) během dětství a dospívání.

Podle charakteru lomů došlo k poškození lebečních kostí v širokém časovém úseku. Jednak jsou jasně identifikovatelné výrazné postmortální zlomeniny, které vznikly pravděpodobně tlakem půdy, a jednak i zlomeniny kostí, které mohly být perimortální, nebo přímou příčinou smrti.

Protože lomy kostí pravé poloviny mozkovny mají ostré a zkosené hrany a ve svém průběhu jsou zakřiveny, je velmi pravděpodobné, že k jejich vzniku došlo perimortálně. Pokud by k jejich vzniku došlo ještě antemortálně, velmi úzce by to souviselo s úmrtím. Mohlo to být způsobeno pádem na hlavu nebo velmi silným úderem do hlavy z boku.

Distální části pravé holenní a lýtkové kosti byly zlomeny. Došlo k tomu nejpozději během skeletizace, neboť kosti ještě obsahovaly relativně hodně bílkovin (některé lomy jsou ostré ale nerovné), pravděpodobněji perimortálně – v souvislosti se smrtí. Tomu by odpovídala i zaznamenaná vzájemná poloha kostí pravé dolní končetiny. Naopak k podélnému zlomení levé lopatky došlo pravděpodobně postmortálně tlakem půdy.

Patologické změny na vnitřní straně křížové kosti byly pravděpodobně způsobeny v době úmrtí aktivním zánětem nebo infekcí. Indiciemi pro toto tvrzení jsou struktura a zbarvení kosti. Souvislost s úmrtím by mohla být ta, ovšem pouze čistě hypoteticky a tedy i neprůkazně, že např. následkem onemocnění (špatná koordinace pohybů, špatný odhad situace apod.) došlo k pádu z některé ze skal v okolí. Stejně tak ovšem mohlo jít o pošlapání či kopnutí velkým savcem – krávou či koněm, jejichž přítomnost na lokalitě je doložena nálezy kostí.

Antropologické posouzení a zjištění, že žena patrně zemřela na následky úrazu, je velmi zajímavé. Dosud se diskutuje o sociální stratifikaci a důvodech tolik rozdílného způsobu pohřbívání příslušníků kultury nálevkovitých pohárů. Pohřby v sídlištních jamách bývají interpretovány jako pohřby pobitých obyvatel, otroků, nebo jako výraz obětních praktik (Zápotocký 2008). Také tento pohřeb svědčí o dramatických událostech na sklonku života pohřbené ženy, avšak není důvod interpretovat jej jako pohřeb méněcenné osoby.

Uložení zemřelé hlavou k západu a absence keramiky mladší salzmündské a siřemské fáze, kdy je přítom typická výzdoba mnohem častější, dovoluje s určitou rezervou soudit, že žena byla pochována ve starším období KNP. Pokud bychom brali v potaz datování pouze podle malého obsaženého keramického souboru, museli bychom hrob řadit jen obecně do KNP.

Na základě studia zvířecího osteologického materiálu z této lokality lze konstatovat, že v druhově určeném materiálu jsou dominantně zastoupeny běžné druhy domácích zvířat – skot, ovce/koza, prase, pes a pouze jediný zástupce lovné zvěře – zajíc polní. Dále byly nalezeny kosti koně, které patří k nejstarším nálezům svého druhu v Čechách. Spektrum zástupců malakofauny z tohoto objektu indikuje otevřenou stepní krajinu s ostrůvky vlhčích křovin.

Díky nálezům zvířecích kostí jsou nepřímo doloženy lovecké aktivity nositelů KNP. Není to nikterak překvapivé, pouze to doplňuje naše informace o tehdejší běžném životě, o způsobu obživy. Rostlinná strava byla doplněna masem pocházejícím převážně z domestikovaných zvířat. Lovná zvěř je zastoupena prokazatelně pouze zajícem polním.

Velká část zvířecích kostí vykazuje různé stopy po štípání, sekání i řezání, a jde tedy většinou o kuchyňský či jinak dále neupotřebitelný odpad. Kosti nedospělého jedince ovce/kozy a zajíce však takovéto stopy nenesly a vzhledem k jejich uložení v blízkosti lidské kostry je lze považovat za pozůstatky masitých milodarů. Byl nalezen pouze jeden kostěný artefakt – kostěné šídlo vyrobené zbroušením distální části loketní kosti tura domácího.

Obr. 11. Velké Přílepy. Detailní čelní pohled na nálezovou situaci dolních končetin v objektu 18. Lom a dislokace distální části pravé holenní a lýtkové kosti

Obr. 12. Velké Přílepy. Kostra z obj. 18. Pohled na pánevní kosti

ZÁVĚRY

Na polykulturním sídlišti prozkoumaném v roce 2008 ve Velkých Přílepech bylo zdokumentováno 111 zahloubených objektů. Většina datovatelných objektů vznikla ve starší době římské. Do stejného období náleží pravděpodobně i většina kúlových jamek, čemuž napovídají ojediněle nalezené zlomky keramiky a výplň KJ, obdobná výplni objektů bezpečně datovaných do doby římské. Staršímu eneolitu, kultuře nálevkovitých pohárů, lze s jistotou přiřadit pouze objekt 18. Datování kúlových jamek z okolí obj. 18 do období KNP je nepravděpodobné, ale nelze jej zcela vyloučit.

Objekt 18 byl vyhodnocen jako zásobní jáma – silo, ve kterém byla dodatečně rituálně pohřbena asi padesátiletá rodivší žena, výšky asi 164 cm. Spočívala na pravém boku s hlavou k západu a obličejem k jihu. Toto uložení je obvyklé ve starší fázi KNP. Pohřbená žena nejspíš utrpěla polytraumatický úraz s následkem smrti. Patologické změny na vnitřní straně křížové kosti byly pravděpodobně způsobeny aktivním zánětem nebo infekcí v době úmrtí. Ostatní nalezené patologické změny kostry odpovídají dožitému věku.

Co se týče zvířecích kostí, byly ve zkoumaném objektu zastoupeny zejména běžné domestikované druhy – tur, kuň, ovce či koza a pes. U nalezených zlomků kostí prasete nebylo možné bezpečně určit, zda jde o domestikovanou nebo divokou formu. Z lovné zvěře byl bezpečně identifikován pouze zajíc polní. Velmi zajímavý je nález kostry mladého zajíce a ovce/kozy, které lze chápat jako přiložené potravinové milodary.

LITERATURA

- Brůžek, J. 2002: A method for visual determination of sex, using the human hip bone, *American Journal of Physical Anthropology* 117, 157–168.
- Černá, E. – Velínský, T. 1991: Lidské kosterní pozůstatky v sídlištních jamách kultury nálevkovitých pohárů v Malém Březně, okr. Most, *Archeologické rozhledy* 43, 47–62.
- Daněček, D. – Průchová, E. – Turek, J. 2009: Žárový pohřeb kultury zvoncovitých pohárů v sídlištním kontextu z Velkých Přílep, okr. Praha-západ, *Archeologie ve středních Čechách* 13, 173–194.
- Driesch, von den, A. 1976: A Guide to the Measurement of Animal Bones from archaeological Sites. Peabody Museum Bulletin 1. Cambridge.
- Ferembach, D. – Schwidetzky, I. – Stloukal, M., 1980: Recommendations for Age and Sex Diagnoses of Skeletons, *Journal of Human Evolution* 9, 517–549.
- Knussman, R. 1988: Anthropologie. Handbuch der vergleichenden Biologie des Menschen. Band 1. Wesen und Methoden der Anthropologie. Stuttgart–New York.
- Kuna, M. – Slabina, M. 1987: Zur problematik der Siedlungsareale (in der Bronzezeit). In: E. Černá (ed.), *Archäologische Rettungstätigkeit in der Braunkohlengebieten und die Problematik der siedlungsgeschichtlichen Forschung*. Prag, 263–278.
- Limburský, P. – Řídký, J. 2003: Pokračování výzkumu polykulturní lokality na stavbě obytného okrsku Velké Přílepy-Kamýk, *Středočeský vlastivědný sborník* 21, 188–189.
- Lovejoy, C. O. – Meindl, R. S. – Pryzbeck, T. R. – Mensforth, R. P. 1985: Chronological metamorphosis of the auricular surface of the ilium: a new method for the determination of adult skeletal age at death, *American Journal of Physical Anthropology*, 68, 15–28.
- Rulf, J. – Čtverák, V. 1997: Osídlení kultury s lineární keramikou a sídlištní pohřby v Třebestovicích, okr. Nymburk, *Archeologie ve středních Čechách* 1, 35–71.
- Schmidt, V. 1899: Archeologický výzkum „Údolí Svatojiřského“ a okolí, *Památky archeologické* 17, 551–564.
- Sjøvold, T. 1990: Estimation of stature from long bones utilizing the line of organic correlation, *Human Evolution* 5, 431–447.
- Sklenář, K. – Sklenářová, Z. – Slabina, M. 2002: Encyklopedie pravěku v Čechách na Moravě a ve Slezsku. Praha.
- Smejtek, L. – Vojtěchovská, I. 1997: Velké Přílepy 1994–95 – předběžné výsledky a strategie výzkumu zanikající lokality, *Archeologické rozhledy* 49, 9–18.
- Stloukal, M. et al. 1999: *Antropologie. Příručka pro studium kostry*. Praha.
- Zápotocký, M. 2008: Kultura nálevkovitých pohárů ve starším eneolitu. In: *Archeologie pravěkých Čech* 4. Eneolit. Praha, 61–81.

A FEMALE BURIAL IN A SETTLEMENT PIT OF THE FUNNEL BEAKER CULTURE AT VELKÉ PŘÍLEPY, PRAGUE-WEST DISTRICT

In 2008, 111 recessed features were documented at a multi-period site in Velké Přílepy (in an exposed area with a diameter of c. 20m). Most of these datable features originate (according to the pottery analysis) from the Early Roman Period. Only one feature can be unquestionably dated to the Early Aeneolithic, to the Funnel Beaker culture. It is a settlement feature containing an additional burial (Feature 18) which is the topic of this contribution. However, also several post holes situated to the south and south-west of Feature 18 can be, with some doubts, ascribed to the Funnel Beaker culture.

Feature 18 was a storage pit (granary) of round shape. Its diameter at the surface was 130cm, 248cm in its widest part and 220cm at the bottom. The pit was 175cm deep. Its walls were concavely bowed up to the depth of one meter. At this depth, the pit widened significantly. At the level of 130–145cm under the surface, there was found a skeleton of an adult individual crouched on the right side. The head was facing west, the arms were folded in front of the chest, the legs were very bent. The bones are very well preserved.

In the same layer, there were also found the remains of two immature animal individuals. In the south part of the granary, at the same level as that of the human skeleton, there was deposited a young hare. Somewhat lower but still in the same layer, at a depth of 150–165cm, there was deposited a skeleton of a young sheep or goat. The layer seems to be compact and uniform. The animals and the human individual were laid here at the same time and covered with the same backfill.

Feature 18 was interpreted as a storage pit, in which an approximately fifty-year-old child-bearing woman had additionally been buried. She was approximately 164cm tall (according to the method by Sjøvold 1990). She was resting on her right side with her head pointing to the west and her face turned towards the south. This position is quite common in the early phase of the Funnel Beaker culture. The buried woman most probably suffered from a polytraumatic injury, resulting in her death. The pathological changes on the inner side of her sacrum were probably caused at the time of her death, by an active inflammation – sepsis or infection. The remaining pathological changes on the skeleton correspond to the achieved age.

Especially common domesticated animals were represented in the investigated feature – such as ox, horse, sheep or goat and dog. We are unable to determine whether the unearthed fragments of pig bones belonged to a domesticated or wild breed of this animal, however, the male sex is evident (because of the shape of the eye teeth). Of the hunted animals, only hare was safely identified. The discovery of the skeletons of a young hare and a sheep/goat is interesting, because these can be understood as remains of food deposited with the dead.

Fig. 1. Velké Přílepy. Sites with detected settlement activities in the period of the Funnel Beaker culture. 1 – site with Feature 18; 2 – site of Kamýk; 3 – site SE of the village; 4 – site of Skalka

Fig. 2. Velké Přílepy. Plan of the area investigated in 2008

Fig. 3. Velké Přílepy. Feature 18, ground plan and profile

Fig. 4. Velké Přílepy. Feature 18, cross-section through the feature, to the lower limbs of the skeleton

Fig. 5. Velké Přílepy. Feature 18, view from the south

Fig. 6. Velké Přílepy. Feature 18, view from the east. In the south part, there is visible the skeleton of a young hare

Fig. 7. Velké Přílepy. Pottery from Feature 18. Scale A 1–9, Scale B 10

Fig. 8. Velké Přílepy. Bone awl made by grinding of the distal part of the ulna of a domestic ox

Fig. 9. Detailed front view of the excavation situation with the skull in Feature 18

Fig. 10. Detailed view of the reconstructed facial part of the skull from Feature 18

Fig. 11. Detailed view of the excavation situation with lower limbs in Feature No. 18. The fracture and dislocation of the distal part of the right tibia and the fibula

Fig. 12. View of the pelvic bones

LUCIA ŠULOVÁ

ÚSTAV ARCHEOLOGICKÉ PAMÁTKOVÉ PÉČE STŘEDNÍCH ČECH, NAD OLŠINAMI 3/448, 100 00 PRAHA 10

PAVEL KUBÁLEK, MARTIN HOLUB

LABRYS, O. P. S., MEZI ŠKOLAMI 2321/95, 158 00 PRAHA 13